

تأملی انتقادی بر تصحیح حبیب یغمایی از گرشاسب‌نامه‌ی اسدی طوسی

علی افراخته*

یوسف نیک‌روز،**

علی اصغر غفوری غفوری***

علی رضا شانظری****

چکیده

اگر آوازه و محبوبیت شاهنامه‌ی فردوسی را اولین و مهم‌ترین عامل ناشناختگی و کتابخانه‌نشینی گرشاسب‌نامه بدانیم، بی‌شک دومین عامل این گم‌نامی را باید مربوط به تنها تصحیح موجود این اثر ادبی دانست. گرشاسب‌نامه نخستین بار به‌طور کامل به‌اهتمام حبیب یغمایی در سال ۱۳۱۷ تصحیح و منتشر شد. این تصحیح اشکالات متعددی دارد. نگارندگان درصدداند تا با مقابله‌ی نسخه‌هایی که یغمایی برای تصحیح در اختیار داشته و نسخه‌های نویافته و با ذکر مصادیق و شواهد تا آنجا که در حوصله‌ی این جستار می‌گنجد، شیوه و حاصل تصحیح یغمایی را به‌بوته‌ی نقد گذاشته و تصحیحات پیشنهادی ارائه دهند. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که مصحح بارها از شیوه تصحیح مصرح خود عدول کرده، نسخه‌بدل‌ها را در مواردی ذکرنموده و در موضعی ناقص آورده‌است. هم‌چنین نقل نسخه‌ی اساس و نسخه‌بدل‌ها نیز در بین متن و حاشیه، در مواردی نامستدل و ناموجه می‌نماید. علاوه‌بر این تصحیح فاقد تعلیقات فراگیر، مفید، راهگشا و راهنماست. **کلیدواژگان:** اسدی طوسی، تصحیح انتقادی، تعلیقات گرشاسب‌نامه، نسخه‌ی خطی

* دانشجوی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران. ali.a140014@gmail.com

** عضو هیئت علمی و استادیار دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران. ynikrouz@yu.ac.ir (نویسنده مسئول).

*** عضو هیئت علمی و استادیار دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران. a_ghafouri@yu.ac.ir

**** عضو هیئت علمی و استادیار دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران. shanzari@mail.yu.ac.ir

۱. مقدمه

تصحیح انتقادی به‌عنوان عامل احیاگر متون خطی یکی از مهم‌ترین ساحت‌های تحقیق در ادب کهن پارسی است. در تصحیح انتقادی محقق می‌کوشد تا با اتخاذ بهترین و مناسب‌ترین شیوه، نسخ در دسترس یک اثر ادبی را مقابله دهد و نسخه‌ای به دست دهد که هم از جهت لفظ و هم از جهت معنا نزدیکترین نسخه به نسخه‌ی مصنف یا مؤلف باشد. گرشاسب‌نامه‌ی اسدی طوسی پس از شاهنامه، بلندترین و پرآوازه‌ترین منظومه‌ی حماسی در زبان پارسی است. این منظومه در سال ۱۳۱۷، برای نخستین بار و به‌طور کامل، به‌همّت حبیب یغمایی تصحیح و منتشر شد. نگارندگان پس از بررسی انتقادی و گروهی گرشاسب‌نامه کاستی‌ها و نارسایی‌های در این تصحیح یافته‌اند. این اشکالات محدود به ابیاتی نیست که یغمایی آن‌ها را با علامت (؟) برجسته کرده‌است؛ بلکه ابیات فراوان دیگری نیز در این تصحیح وجود دارد که مغشوش و نامفهوم است. از این رو ضروری می‌نماید که برخی از آن‌ها به‌فراخور مجال یک مقاله، با صاحب‌نظران به‌اشتراک گذاشته‌شود تا راهی به پژوهش‌های آتی مربوط گشوده‌گردد.

۲. پیشینه‌ی پژوهش

کامل‌ترین تصحیح و چاپ از گرشاسب‌نامه تا کنون تصحیح و چاپ حبیب یغمایی است. البته چنان‌که یغمایی می‌گوید، قبل از او افرادی چند به طبع گزیده‌هایی از گرشاسب‌نامه اقدام کرده‌بودند. رضاقلی خان هدایت گزیده‌ای ۲۸۰۰بیتی از گرشاسب‌نامه در تذکره‌ی مجمع‌الفصحاء آورده‌است. این گزیده در هندوستان نیز به‌طبع رسیده‌است. رشید یاسمی نیز منتخبی تحت عنوان اندرنامه‌ی اسدی طوسی چاپ کرده‌است. مأسوف علیه کلمان امبو هوار (Huart Clement Imbaut) بر آن بوده که گرشاسب‌نامه را به‌طور کامل تصحیح و منتشر کند؛ اما فقط ۲۵۴۳ بیت آن را منتشر کرده‌بود که زندگانی او به‌سرآمد (نک: اسدی، ۱۳۸۹: ۱۷ و ۱۸). علاوه‌براین موارد، یک چاپ سنگی از گرشاسب‌نامه را نیز میرزا محمد ملک‌الکتاب در بمبئی هندوستان در سال ۱۳۰۷ به‌صورت گزیده منتشر کرده‌است که دو نسخه از آن به شماره‌های ۹۱۵۹ و ۸۸۰۸ در کتابخانه‌ی ملی ایران نگه‌داری می‌شود. مقالات متعددی نیز حول محور گرشاسب‌نامه نوشته‌شده‌است؛ اما راجع به تصحیح یا نقد تصحیح‌های موجود از گرشاسب‌نامه تا زمان نگارش این جستار، مقاله‌ای به‌چاپ نرسیده‌است.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر مانند سایر پژوهش‌ها در برخی از دیگر رشته‌های علوم انسانی از نوع تحلیل محتوای کیفی و روش انجام آن اسنادی و کتابخانه‌ای با ابزار یادداشت‌برداری از منابع و مآخذ است. نگارندگان ابیات استشهادی این جستار را با مقابله‌ی نسخ خطی در دسترس یغمایی و نسخه‌ی چاپی، بررسی و تحلیل کرده‌اند.

۴. واکاوی و نقد تصحیح یغمایی و شیوه‌ی اجرای آن

از ملزومات نقد ادبی و علمی یکی اثر یا قطعه‌ی ادبی مشخص است که قرار است خوب و بد آن آشکار شود و دیگری معیار یا معیارهایی معین است که این خوب و بدی یا نقاط قوت و ضعف، استواری و سستی را هویدا کند. از این رو برای تحلیل و نقد تصحیح یغمایی لازم است که مخطوطات و شیوه‌ی اجرای تصحیح او به طور اجمالی معرفی گردد.

۴-۱. نسخه‌ها و شیوه‌ی تصحیح

یغمایی در مقدمه‌ی گرشاسب‌نامه‌ی مصحح خود نسخه‌های زیر را معرفی کرده‌است:

۱. نسخه‌ی کتابخانه‌ی مدرسه‌ی سپهسالار طهران «س».

۲. نسخه‌ی موزه‌ی لندن به نشان Or. ۲۱۸۰ «م».

۳. نسخه‌ی موزه‌ی بریتانیا به نشان Or. ۱۱۵۸۶ «ج».

۴. نسخه‌ی کتابخانه‌ی آستانه‌ی رضویّه (ع) «آ».

۵. نسخه‌ی کتابخانه‌ی ملی ایران (معارف) به شماره ۱۱۹ «ف».

۶. نسخه‌ی متعلق به رشید یاسمی به علامت اختصاری «ر».

۷. نسخه‌ی کتابخانه‌ی مجلس شورای ملی.

۸. نسخه‌ی شاهنامه‌ی متعلق به بدیع‌الزمان فروزانفر.

۹. نسخه‌ی متعلق به حسن اسفندیاری (نک: اسدی، ۱۳۸۹: ۱۸ تا ۲۱).

پرتکرارترین ضبط‌های این نسخ، هم در متن و هم در حاشیه، ضبط‌های دو نسخه‌ی اول است. نسخه‌ی اول، نسخه‌ی اساس است و بخش اعظم متن را تشکیل می‌دهد و پس از آن نسخه‌ی دوم است. نسخه‌ی سوم اگرچه کلاً ۲۲ برگ است، از صفحه‌ی ۱۹۴ تا ۲۳۱ بین نسخه‌بدل‌ها دیده می‌شود. ضبط‌های نسخه‌ی آستانه‌ی رضویّه، مانند دو نسخه‌ی اول هم در متن و هم در هامش وجود دارد. ضبط‌های نسخه‌ی کتابخانه‌ی ملی را فقط هفت مرتبه و در حاشیه می‌توان یافت که البته چنان‌که در ادامه خواهد آمد، ارزش و جایگاه این